

ההעפלה - 1945 - 1948

ד"ר זאב צהור*

"אם נוכל להכניס יהודים דרך הדלת, לא נחפש מקום דרך החלון. אבל כל זמן שאין עלייה, אין שום דבר שיכול להחליף את ההעפלה: לא הבטחות, לא מדינה, לא 'סיכויים' - שום דבר!"

שאל אביגור, ראש "המוסד לעלייה ביי" 9.12.1947

* מרצה בחוג להיסטוריה, אוניברסיטת ברונוויל. חיבר, בשיתוף עם פרופ' זאב צהור, את הספר "אוניות או מדינה", העוסק בהעפלה, שיצא בהוצאת הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת ברונוויל, 1981.

התקופה ההירואית של ההעפלה לארץ-ישראל מתחילה לאחר מלחמת העולם השנייה, והיא שונה מכל מה שקדם לה הן במטרות והן בשיטה ובאירגון. לעת הזאת אין מדובר בכניסה בלתי-ליגאלית של יהודים לארץ-ישראל במטרה להינצל, אף לא בחדירה איטית ומדורגת של יחידים ושל קבוצות בהשראת אירגונים שונים ומזדמנים; הפעם זוהי תופעה בעלת משמעות לאומית ומדינית מכרעת, שנועדה, מלכתחילה, להוות כלי מרכזי בידי הנהגת היישוב במאבק להקמת המדינה. על כן לא במקרה מתרכזת ההעפלה בידי גוף מאורגן אחד, שנועד בכינוי "המוסד לעלייה ביי", אשר דאג להפוך את סוגיית זכותם של היהודים לעלייה - ומכאן את זכותם של היהודים למדינה - לנושא שלא ירד מתודעת דעת הקהל באירופה ובארצות-הברית עד הקמת מדינת ישראל.

המשמעות החדשה שהוקנתה להעפלה בולטת דווקא על רקע הרציפות בקיומה של עלייה חשאית לארץ, למן ראשית ההתיישבות הציונית, ובסיוע שקיבלה עלייה זו מתוך היישוב. יתר-על-כן, רבים מן הפעילים המרכזיים ב"מוסד לעלייה ביי" עסקו בהחדרת יהודים לארץ עוד לפני מלחמת העולם השנייה, והם היו הפעילים ביוזמות המעטות, שניתן היה להפעיל בעת השואה, כמו ב"יועד ההצלה" שפעל בקושטא שבטורקיה, בצניחה בעת המלחמה ללב התופת באירופה, ובמקביל - בהברחת יהודים בדרך יבשתית מארצות אסיה ומהבלקן.

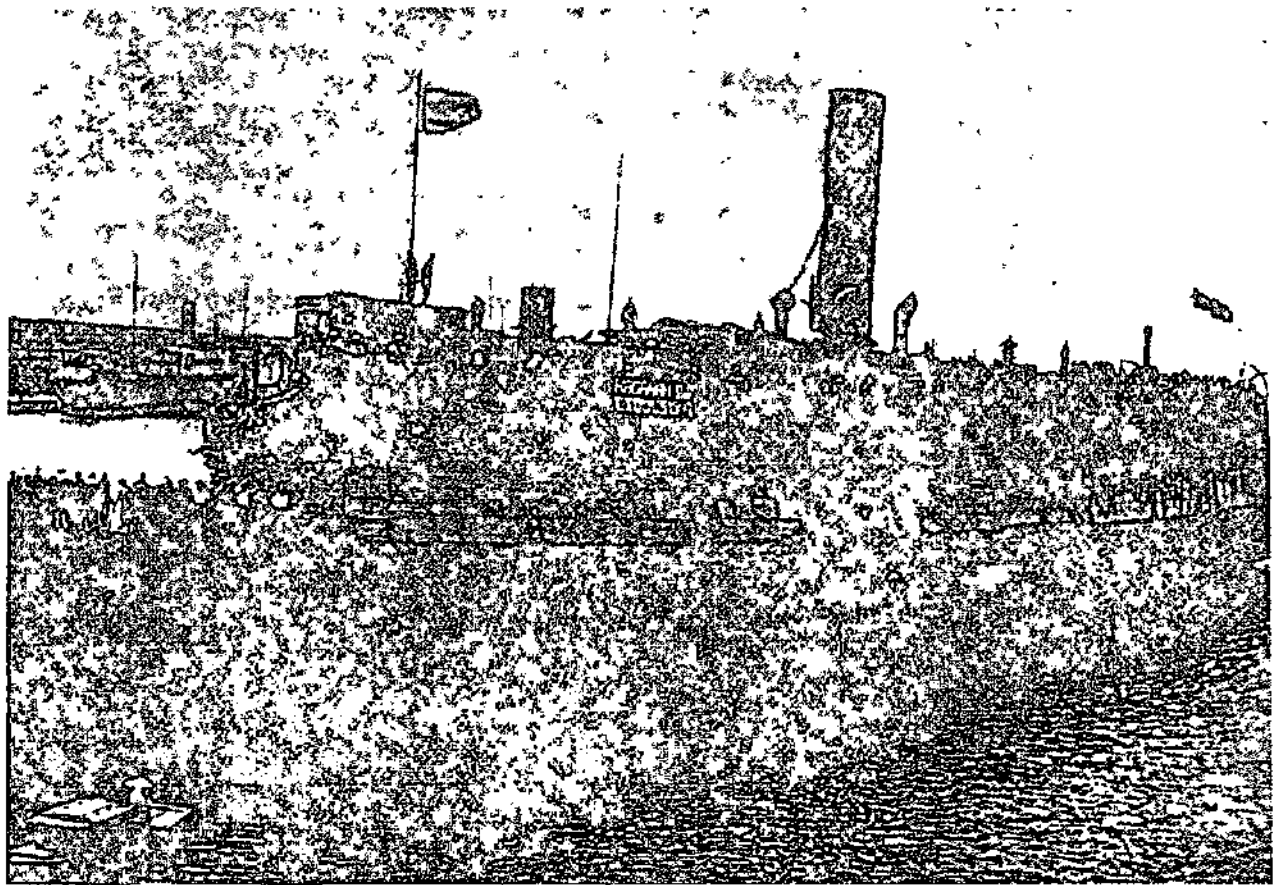
מיד עם שחרור הארצות השונות, עוד במהלך המלחמה ב-1944, התחדשה ההעפלה. אולם תמונת המצב באירופה, שזה עתה שוחררה מידי הנאצים, התדהמה לנוכח ההרס והחורבן של הקיבוץ היהודי ועל הכל המפגש עם שארית הפליטה - המעטים שהצליחו להישרד מאימי השואה - יצרו מצב אחר וצפיות להענקת משמעות אחרת להעפלה. ואכן, לוחמי הבריגדה הארצישראלית (ששהו, במסגרת הצבא הבריטי הכובש, באירופה) וראשוני השליחים מן הארץ, יחד עם צעירים מפליטי השואה - פרטיזנים, חניכי תנועות הנוער החלוציות ולוחמי גיטאות - מתארגנים לצורך הקמת מערכת, שתהיה שונה לחלוטין מכל מה שהיה עד אז.

פעילותם התרחשה על רקע היסטורי מורכב ורבי תהפוכות, ובמהלכו הסתבר להם, כי סיכלם הנורא של היהודים באירופה לא הסתיים עם גמר המלחמה. לרבים מהם היה צפוי עוד מסע יסורים ארוך, שיימשך - לגבי רבבות מהם - שנתיים ושלוש, עד הקמת המדינה.

המלחמה והשואה היו האסון הכבד ביותר שנחת על עם ישראל בתולדותיו, אולם לעת סיומה ביקשו רוב מדינות העולם להתעלם ממשמעות "הפתרון הסופי" לגבי היהודים. חברי-לכך תחושת אירוניות ומצפון לא נקי יחד עם תרדות עמוקות מתחום אחר: ברור היה לכל, שהעולם עתיד לעבור במהרה שינויים מפליגים. היו שסברו, כי מלחמת העולם השנייה היא פתיחה למלחמה עולמית נוספת, הפעם בין מזרח-אירופה - העוברת במהירות לשליטת ברית-המועצות והנסגרת ב"מסך-ברזל" - לבין המערב.

מלחמה זו, חששו רבים, תתנהל באמצעות פצצות אטום, שיביאו כלייה על האנושות. לחרדה זו היו השלכות על הפניית תשומת הלב אל המערכים המדיניים החדשים. המעצמות המנוצחות, השרויות עתה ב"מלחמה קרה" ביניהן, התעלמו ממצוקת היהודים, שנתרו באירופה, בהעדיף שיקולים מדיניים ציניים על-פני רעיונות מופשטים.

אקסודוס
החמור
כמו צד
לדוגמה.
התגלות
עולם
המת
שהחלה
הדומיננט
קוליס
אקטורט
תשומת
אירופה.
הדרכ
קהודים
לבין שיי
עולם. ר
אחוזים
היקשו ע
שיבשו
גורם, ש
תהו ובו
המדינה.
סוגיית
שנים נו

אקסודוס " יציאת אירופה השני" תמוזדות בין הדקוח במטרה לבין בריטניה

ממשלת בריטניה, של הרי טרומן, נשיא ארצות הברית, של כל מנהיגי אירופה וכמובן של הנהגת היישוב. תפקיד מרכזי בסוגייה זו נועד לארנסט כוון, שר החוץ הבריטי.

בוון, איש קשוח ועיקש, התמנה לתפקידו על ידי מפלגת הלייבור, שניצחה בבחירות לאחר המלחמה כאשר במצעה מרכיבים פרוציוניים. הוא לא היה דיפלומט ולא היה כקו כבעיות מדיניות החוץ. שיקוליו היו פשוטים וראשוניים: בריטניה במצב כלכלי חמור, עליה לצמצם את צבאה ואת הוצאותיה, ובמקביל - לשמור על מעמדה הבינלאומי כמעצמה ולהיכון להתמודדות מול כרית המועצות. אחת החוליות הרגישות במערך העדין הזה הוא המזרח התיכון. איזור זה מבורך בנפט, יש בו יעדים אסטרטגיים, כמו תעלת סואץ, והוא סמוך לכרית המועצות, מצד אחד, ולאירופה, מצד האחר. הערבים מתנגדים, ללא פשרה, למדינה יהודית ורואים בעלייה יהודית לארץ ישראל איום. שר החוץ בריטי חייב איפוא לשקול את מעמדם של הערבים ואת כוחם המתעצם לעומת היישוב היהודי. ואכן, הכרעתו של כוון הייתה חד-משמעית - תמיכה בערבים, ומכאן החלטה להגבלה דרסטית של עליית יהודים לארץ.

בוון ידע, כי החלטה זו עלולה לקומם את היישוב ולהגביר את כוחן של המחתרות שפעלו בקרבן, אולם בהשראת אלן קנינגהם, הנציב העליון הבריטי בארץ, וברנרד מונטר-נומרי, המפקד המהולל של צבא בריטניה, הוא הניח, כי ניתן לחסל את האציל ואת הלחי ולדכא את הפלמ"ח תוך ימים ספורים - אם אך יוחלט על כך.

זו צדק אנושי, שבשם יצאו למלחמת העולם. כך, לדוגמה, ניסה כל צד לחזר אתר גרמניה, וזאת בעיצומם של תגלות מעשי הפשע הנוראים שנערכו ביוזמתה.

נולם לאחר מלחמה

המתיחות הגוברת והמאיימת בין מזרח לבין מערב, שהחלה להסתמן עוד קודם לכיבוש גרמניה, הייתה לגורם זדומיננטי כהערכות המעצמות מיד לאחר המלחמה. השרי קולים של צבירת כוח פוליטי וכלכלי, שמירה על אינטרסים אסטרטגיים, דרכי מעבר, נפט ובסיסים היו עתה במוקד זשומת הלכ על רקע המצב הכלכלי החמור של מדינות אירופה.

הדרמה, שהייתה עתידה להתחולל בלבנים בין פליטים יהודים חסרי רכוש ומולדת, המפליגים בספינות רעועות, לבין שייטות הצי הבריטי החמושות ניזונה מכעיות חוכקות נולם. התברר, כי המעפילים היהודים, שהיו פחות מ-2 אחוזים מכלל העקורים שנודדו באירופה לאחר המלחמה, זיקשו על השאיפה למחוק את זכר האימה שארעה זה עתה, שיבשו את זרימת הכוחות למערכים החדשים ובכך היוו איום, שמיקד תשומת לב בלתי פרופורציונלית בתקופה של זוהר ובוהו, שבה הולכת ומתעצבת מפה מחודשת של העולם המדיני.

סוגייה זו של ההעפלה לארץ ישראל מהווה במשך שלוש שנים נושא המטריד את סדר יומם של קלמנט אטלי, ראש

המאבק בתנועות מחתרת היה – לגבי זיזה של בריטניה – משחק על מגרש מוכר, ואולי אפילו מקובל, בהוויה של התקופה, ובתופעה זו ניתן היה להילחם באגרסיביות ואפילו להשתמש בקיום אירגוני מחתרת כהצדקה להמשך השליטה הקולוניאלית; אך פרשת ההעפלה שינתה את כללי המשחק ואת שדה המערכה וטרפה את קלפיו של בוויץ.

אכן, עיקר חשיבות ההעפלה איננה בהפלגתן של 66 ספינות, שעליהן 70,691 איש. בלאו הכי נתפסו רוב הספינות על-ידי הבריטים עוד קודם הגיען לחוף, כשני שלישים מהמעפילים הועברו לקפריסין, ומספרם נוכח ממכסת העו"לום הליגאליים, שהבריטים היקצו ממילא. המשמעות החשובה והמכרעת של ההעפלה הייתה בשני מישורים עיקריים: היא שימשה ממשיך מרכזי בעיצוב דעת-קהל אוהדת לרעיון הציוני, בעיקר בארצות-הברית, שאיפשרה פתח תקווה ליהודים שנתרו באירופה ויצרה אצלם מוטיבציה להחזיק מעמד ולהימנע מנסיונות להתערות בארצות, שהפכו בית-קברות ענק למשפחותיהם.

הרי טרומן, נשיא ארצות-הברית, שנטל גם הוא תפקיד מרכזי במערכה המדינית שקדמה להקמת המדינה, החל את מעורבותו בנושא – בדומה לבוויץ – בלי שתהיה לו עמדה ברורה. הדיווחים שזרמו אליו מאירופה ציירו תמונה מזעזעת של רבבות יהודים, הממשיכים להתגורר במחנות עקורים בגרמניה בלא שיסתמן פתרון למצבם. דעת הציבור

קבוצת "כריחה" כיער על הגבול חנוכה עממית הודחפת מלמטה

בארצו, ובמיוחד, כמובן, זו של היהודים, תבעה פעולה. טרומן חשש, כי לחץ פנימי עלול להביא לתביעה לקליטת מאות אלפי ניצולים בארצות-הברית. יתר-על-כן, מעמדו כנשיא לא היה איתן, והוא נזקק לתמיכת הקול היהודי. על כן – בניגוד לעמדת בוויץ – החליט טרומן לתבוע קליטת 100,000 פליטים יהודים בארץ-ישראל. הייתה זו הבקעה עמוקה באסטרטגיה הבריטית במזרח התיכון.

הערבים התנגדו בחריפות רבה למימוש הרעיון הזה, ובוויץ הנמנע – שהפך מעתה למתנגד קיצוני לרעיון הציוני – דחה בזעם את הצעת טרומן. בתוך כך חלפו כמה חדשים. מאז נסתיימה המלחמה. אירופה החלה לגלות סימני התאוששות ראשוניים, והיהודים, שרבים מהם המשיכו להתגורר במחנות העקורים, החלו לתהות על עתידם. שער-ארץ-ישראל היו נעולים בפניהם, וכן גם שערי ארצות-הברית וארצות מערב אירופה. במצב זה של אי-בהירות החלו להתפתח סימני ניווץ, כתוצאה מהמעבר ממחנות מוות למחנות עקורים, שבהם שררה אווירת בטלה ואכילת לחם חסד (שסופק על-ידי ארגוני צדקה). נתגלו תופעות של מסחר בשוק שחור, של הברחות ושל פעילות מפוקפקת אחרת. רוב הפליטים היהודים, אומנם, המשיך לתבוע בתקיפות את מימוש החלום היחיד שהיה בו פיצוי לסבל – עלייה לארץ-ישראל – אולם בשוליים היו יותר ויותר, אשר היו מוכנים לפתרון אחר.

בקרבת הפליטים הנוודים של התקופה היו כמה רבבות-

יהודים
אחרות
- בעו
אותם
לבטא
מאיד
לקלוט
ומנהיג
הנאצי
להיקל
אפע
על הת
יבהן
ולחוק
היותו
שינתה
העקור
קשה ו
לום ל
השהיי
לנטוש
משמע
"הו
רים בו
פון -
מדינה
היו א
קרבתו
לבטא
להקיני
ישת
שאריו
לארץ
של הו
היה
העול
העל
עם כ
הגורל
תנועה
יותר
אתו
מסך
הבא
הו
מורכ
לשון
אנני
למצו
סימן
המת
את
המה
שניה

"המוסד לעלייה ב"

הקורא במרחק הזמן במסמכי התקופה מתקשה להבין את מבנה "המוסד", את דרכי פעולתו ובמיוחד את מקור הסמכות שלו. שליחי "המוסד", בדרך כלל, צעירים חברי קיבוץ, ללא נסיון ציבורי של ממש, נטלו על עצמם אחריות אישית כבדה ביותר. הם החליטו, לעתים על דעת עצמם, החלטות הרות-גורל הקשורות בחיי אלפי אנשים, ואשר משמעותן המדינית מרחיקת-לכת.

הצורך בהקצאת אחריות לשליח - "האיש בשדה" - נבע מתנאי הפעילות שתבעו חשאיית מירבית, כושר אילתור ודבקות במטרה כדי להתמודד עם התקלות הרבות ועם התלות בגורמים זרים, בלוגיסטיקה מסועפת ובסוגיות אנושיות בלתי צפויות, כמו החלטה לעכב הפלגה שנועדה להעלות שות בחשיכה כדי לא להפקיר אשה שכרעה ללדת, אפילו במחיר התגלות המפעילים עם שחר וחשיפת מאות מהם למעצר.

שליחי "המוסד", שגויס לפעמים ישר מעבודת הרפת בקי-בוצו, אמור היה לעבור בבת-אחת שינוי קיצוני. לפתע מצא עצמו לבוש חליפה ומנהל משא-ומתן בשפות זרות עם גורמי ביטחון חשאיים ועם ראשי מדינות, ושוב היה מחליף תלבושת ותר אחר ימאים מובטלים בערי נמל, מסייר במזרחים ומנהל מקח-וממכר על רכישת ספינות. היה עליו להתמצא בבעיות ניווט וקשר, לאתר כלירכב, מספנות ומחנות קליטה. אפילו עניין פשוט, לכאורה, כמו רכישת ציוד ומזון לאוניות, היה נושא מורכב בתנאי המחסור של אירופה שלאחר המלחמה.

שליחי "המוסד" התמקמו ב־22 ארצות באסיה, בצפון-אפריקה, באמריקה ובאירופה, ובעיקר בארצות על צירי מוצא ליס התיכון: יוון, יוגוסלביה, איטליה וצרפת. שליחים נוספים פעלו ברומניה, בבולגריה ובשווייץ. המרכז המתאם נמצא בפריס, ובראשו עמד שאול אביגור.

שאול, איש העלייה השנייה, חבר קבוצת כנרת, ממייסדי "ההגנה" וממפקדיה, קיבל את מינויו כממונה על "המוסד" מן "ההגנה". לעת הזאת הייתה "ההגנה" כפופה להנהגת הסוכנות היהודית, ומכאן, לכאורה, הייתה ההנהגה הלא-רשמית למקור הסמכות של מפעל ההעפלה, אלא ששאול אביגור - וכמוהו שליחי "המוסד" האחרים - ראו עצמם כשליחי תנועת הפועלים.

הם ידעו היטב, כי ההכרעות העקרוניות והתוויית דרכי הפעולה נעשות בידי מספר מצומצם של אנשים בועד הפועל של ההסתדרות דווקא, ולא במוסדות הלאומיים ובסוכנות. חברו לכך שני גורמים:

- א. ההנהגה המדינית, ובתוכה גם אישיות אקטיוויסטית כמו דוד בן-גוריון, יו"ר הנהלת הסוכנות, הייתה זקוקה לתדמית ליגאליסטית כדי להמשיך ולנהל משא-ומתן מדיני.
- ב. הנימוק הכבד יותר היה, שגם לאחר שנואשה ההנהגה המדינית מהסיכוי להגיע לעצמאות באמצעים של הסברה ושל שכנוע, ואפילו לאחר שמשנה סנה, אקטיוויסט גם הוא, מונה כאחראי להעפלה בסוכנות, נהגו אנשי "המוסד" להתעלם מן המוסדות הלאומיים ולהתייחס רק למנהיגי תנועת הפועלים. יש לייחס זאת למורשת ארוכת הימים, שנשארו שליחי "המוסד", לפיה רק מי שהקדישו את כל ימיהם לבניין הארץ, במסגרת קולקטיוויסטית ומתוך אחריות משותפת - רק הם מסוגלים לבצע מפעל רגיש ומורכב הקשור במאבק על הקמת המדינה.

יהודים, שניסו לשוב לבתיהם באוקראינה, בפולין ובארצות אחרות. לתדהמתם הם נתקלו - לאחר כל מה שעבר עליהם - בעוינות ואפילו באלימות ובפוגרומים. המקומיים שירשו אותם סרבו להחזיר את הרכוש שהשתלטו עליו, והמשיכו לבטא את שנאתם ליהודים כאילו השלטון הנאצי נמשך. מאידך גיסא, היו השלטונות המרכזיים החדשים מוכנים לקלוט חלק מהיהודים משום הזדקקותם לכוח מינהלי ומנהיגותי מהימן, שלא נשא חותם אפל של שיתוף פעולה עם הנאצים. כך הוצע מעין אתגר וסיכוי לחלק מהיהודים להיקלט במזרח-אירופה.

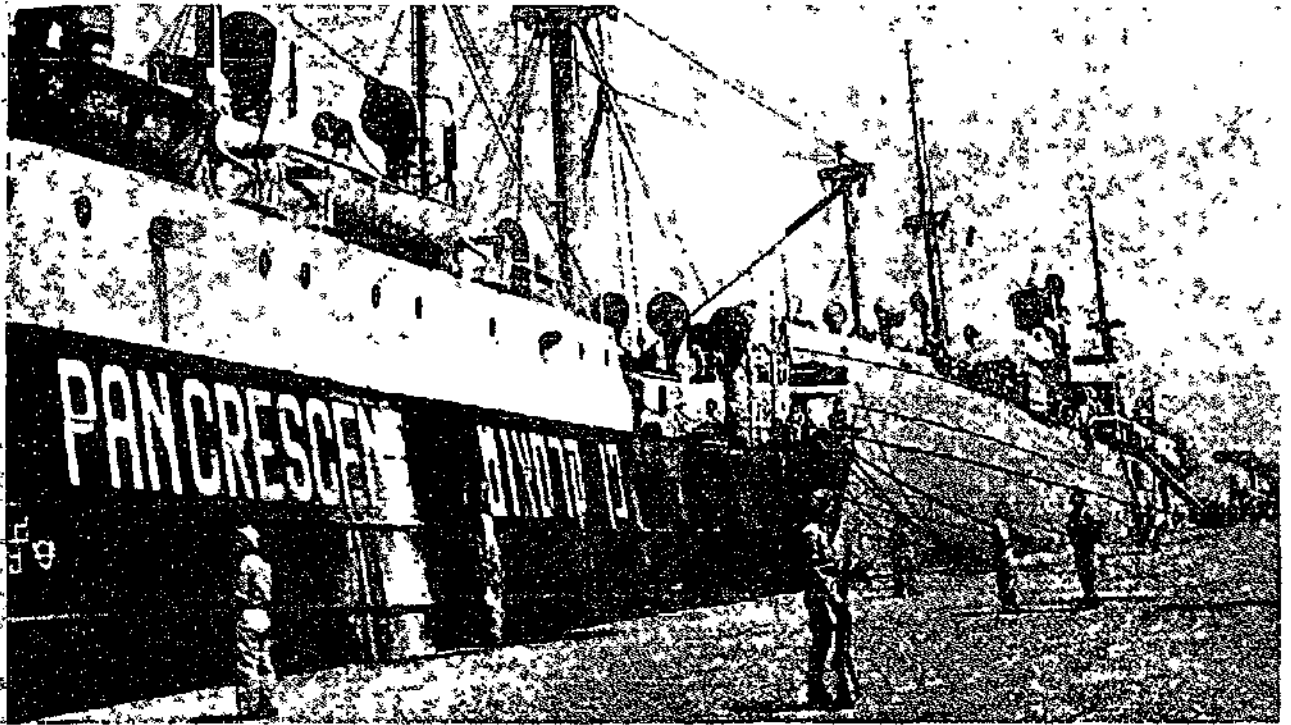
אפשר ואפשר, שאכן היו היהודים מתגברים, על כרחם, על התעב שעורר בהם הרעיון לחזור ולהתערות בארצות שבהן נרצחו אחיהם, שהרי הסיכוי האחר היה להמשיך ולהרקב במחנות העקורים בגרמניה ללא כל תוחלת. על כן היוותה ההעפלה, למרות תלאותיה, אלטרנטיווה, אשר שינתה את כל מערכת השיקולים, בחלצה יהודים ממחנות העקורים. אומנם, מדובר תחילה במעטים: הדרך הייתה קשה ומסוכנת, ולא היה מובטח כלל שבסופה יגיעו המעפילים לארץ, אולם הסיכוי שבהחלצת נתן טעם להמשך השהייה במחנות, יצר מוטיבציה בקרב יהודי מזרח-אירופה לנטוש אותה ולהתגנב למחנות והוליד תנועת-עם רבת-משמעות - "הבריחה".

"הבריחה" - בעיקר ממזרח-אירופה אל מחנות העקורים בגרמניה, ומשם אל נמלי ההעפלה הנסתרים בים התיכון - חוללה תנועת שרשרת דינמית: לא הייתה עדיין מדינה יהודית, הספינות הרעועות היו מסוכנות, תנאי-הדרך היו איומים, התחולל מאבק קשה עם הבריטים שתבע קרבנות - אבל זה היה המוצא היחיד, האפשרות היחידה לבטא את המשטמה לאירופה ואת השאיפה העמוקה להקים מדינה.

שתי מערכות אירגוניות רבות-עלילה חוללו את התנקזות שארית הפליטה אל נמלי הים התיכון ואת העברתם בים לארץ-ישראל, והן שהציבו את הנושא הציוני על סדר היום של העולם - "הבריחה ו"המוסד לעלייה ב".

"הבריחה" הייתה תנועה עממית, שנדחפה מכוח הרצון העז לנטוש אחת ולתמיד את בית-הקברות הענק, שבו נטמנו זה עתה התרבות וההיסטוריה היהודית עמוסת הזכרון המורש עם בני המשפחה ועם כל מה שנבנה במאות שנותיה של הגולה באירופה. עיקר מעמסת האירגון נישא על-ידי חברי תנועות הנוער היהודיות, בסיוע חיילי הבריגדה, ומאוחר יותר בעזרת כמה שליחים מהארץ. משימתה הייתה לכוון את הפליטים ממזרח-אירופה ההולכת ונסגרת מאחורי "מסך-ברזל" סובייטי אל דרום-אירופה ואל מרכזיה. לשלב הבא - חציית הים התיכון - נתייחד הכינוי "העפלה".

"העפלה" הייתה מערכת אירגונית, כספיות ופוליטיות מורכבות ביותר. הפעם לא היה די ברצון נחוש, בנכונות ליטול סיכונים ובאירגון מקומי חובבני. צריך היה לרכוש אוניות, להתקיף ולצידן; צריך היה לאתר נמלי מוצא, למצוא צוותי מלחים כשירים, שייאותו ליטול על עצמם סיכון של הפלגה בלתי ליגאלית, לקיים מערכת קשר בינל-אומית, וכל זה כאשר הבריטים מקצים מאמץ עליון להכשיל את הנושא; וכך, בעוד "הבריחה" הייתה תנועה עממית הנדחפת מלמטה, הייתה "העפלה" למערך אירגוני מסועף, שנוהל על-ידי "המוסד לעלייה ב".

"פאן קרשניטי..."

לדוגמה, אנשי הקשר, שנודעו בכינוי "גדעונים", פיתחו במסגרת ההעפלה ידע מקצועי ושליטה, שסייעו רבות לפי תוח חיל-הקשר, ומאוחר יותר לתעשיות אלקטרוניות וצבאיות. האיטנור וכושר ההמצאה, המנהיגות והשליטה היוו כרצמיחה לרבים מאנשי המדיניות, הכלכלה, המשק והמדע של מדינת-ישראל, ביניהם אריה (ליובה) אליאב, שלמה הלל, אברהם זכאי, מוסיק גדרון, עזריאל עינב, שלחבת פרייר, ישראל ליברטובסקי ורביס-רביס נוספים.

קבוצה מצומצמת יותר מקרב המגוייסים הייתה זו של הימאים. העם היהודי לא היה משופע, כידוע, ביורדירים, על כן הורכב עיקר צוותי אוניות המעפילים מימאים זרים, שנאותו ליטול חלק בהרפתקה מטעמים כלכליים או משום שהיו מובטלים. פעמים היו ביניהם אלמנטים מפרוקפקים; שגרמו לפרשיות עכורות, בולל הפקרת המעפילים בלבים, נסיונות למרד ומעשי סחיטה אחרים. על כן השתדל "המוסד" לתצמיד למלחים הזרים אנשי מקצוע ימני ארצישראלים.

התואר "ימאים" היה מוגזם לגבי אותם ארצישראלים. רובם היו אנשי הפלויים — הפלוגה הימית של הפלמייה, וחלקם צעירים, שנקלעו לספינות דייגים או שרתו בצל הסוחר; בודדים זכו להכשרה מתקדמת יותר כקצינים וזו רים בצני הבריטי; איש מהם לא הוסמך ברב-חובל, וודאי לא כמו שמופקד על הייהם של אלפי נוסעים על ספינות מיושנות.

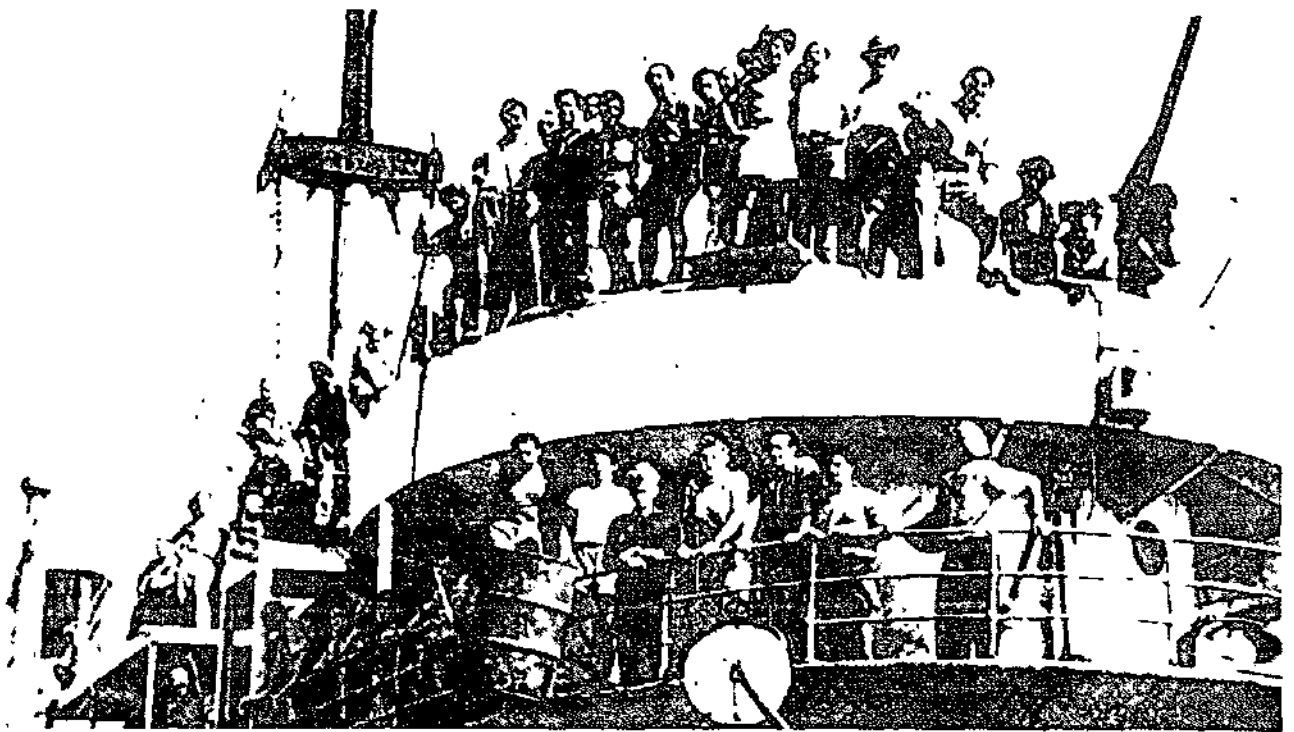
שנים רבות אחר כך, לאחר שהיו למפקדים בחיל-הים הישראלי ולקברניטים בציה-הסוחר, זכרו ימאים אלו את פרק חייהם כמפקדים בספינות מעפילים כאחת מנקודות השיא בחייהם. בין הימאים הללו היו מוקה לימון, שמואל טנקוס, יוחאי בר-נון, שמואל ינאי (סמק), פול שולמן, אייק

ההנחה הייתה, כי ההסתדרות, זו שנשאה על שכמה — אידיאולוגית ואירגונית — את ההתיישבות העובדת, אח הפלמייה ואת הכנת הכלים הנדרשים לעצמאות, היא הגוף היחיד היכול לקבל אחריות על ההעפלה. ואכן, הם הרבו להצביע על כך, שלעת הזאת הם לבדם העלו מעפילים לארץ. (ראוי להדגיש, כי למרות הזיקה הברורה בין "המוסד" לבין תנועת הפועלים לא הייתה סלקציה פוליטית של מעפילי לים, ובמסגרת "המוסד" הגיעו לארץ יוצאי כל האירגונים והתנועות).

תוסר הבהירות במערכת הסמכויות בתנאים, שבהם ממילא אי-אפשר לכפות שרשרת פיקוד ברורה, היקנה לשאול אביגור עוצמה אישית גדולה, שבאמצעותה היה "המוסד" לגוף אוטונומי. שאול, ועמו חבר עוזרים מצומצם, עסקו בהתוויית עיקרי הפעולה, בגיוס השליחים, במשאד ומתן מדיני ובמימון הכספי. השליחים האחרים פעלו במרכז זים הנזברים, כאשר כל אחד מהם כאילו תר בעצמו אחר פירצה ופתרונות, שיאפשרו לו לרכוש אונייה, להעמיד עליה מספר גדול ככל האפשר של מעפילים ולשלוח אותה לארץ-ישראל.

למעלה ממאתיים שליחים פעלו במסגרת "המוסד". רובם נטלו חלק במשימות קצרות, ואפילו חד-פעמיות. אלו היו, בדרך כלל, אנשי הפלמייה, שגוייסו לצורך ליווי אונייה, לאיוש תחנות קשר, לאירגון שמירה יבשתית וכדומה. פרשיות רבות-עלילה, שבהן נטלו חלק צעירים ארצישראלי לים אלו, רובם בשנות ה-20 לחייהם, ראיות לתיאור נפרד. חשוב להזגיש, כי בנוך תפקידם הקצר ב"מוסד" הם עברו הכשרה אינטנסיבית, שהקנתה להם יכולת פיקוד והנהגה בתנאים קשים, בצוברם נסיון והבנה, ששימשו אותם לימים, כאשר נשאו בתפקידים מרכזיים בצה"ל ובמדינת.

אחרונת
לוי יוסי
קפטן יו
שפאן יו
מל חייו
הצוות
בארצות
אהוד או
בנמל מו
לפעולות
אוניות,
באירגון
ברפל (י)
כרמל ו
בעיקר נ
מרכז
אדם בע
את הפע
22,000
מיוגוסל
חשוב נו
שיקה ו
מעפילי
מבטאת
כרמל
למעפילי
בשתי א
מעפילי
מרחי
למעלה

... והאונייה "פאן יורק"
בשיא תקופת ההעפלה — העלייה מרומניה

ההעפלה, שהחלה מתוך גישוש באפלה, הפכה למבצע הגדול ביותר בתולדות התנועה הציונית. זה המקום להדגיש, כי הפרק החירואי של ההעפלה מתרחש, אומנם, בים התיכון, אולם לכל אורך התקופה נמשכת, בהשראת "המוסד" ובאירגונו, "העפלה יבשתית" מסוריה ומלבנון, ששיאה בהעפלה בדרך האוויר דווקא, כאשר שני מטוסי דקוטה התדירו בחשאי מעפילים מעיראק לשדה-נחיתה מאולתר ביבנאל.

מ"דאלין" ועד "אקסודוס"

בתקופה זו מתחלקת ההעפלה לשלושה שלבים: השלב הראשון הוא שלב היפוישיה-הדרך, והוא החל עם כיבוש ארצות מזרח-אירופה מידי הנאצים ונמשך בשנת 1945. לאחר המלחמה יצאו מאיטליה ומיוון 8 ספינות, רובן סירות עץ קטנות, ועל כל אחת מהן עשרות אחדות של עולים. כל הספינות הצליחו להגיע לחופי הארץ בלי שיתגלו. הן התקרבו סמוך לשפת הים, שם המתונו להם — כמוסכם מראש — כוחות, בעיקר מקרב הפלמ"ח. תוך כדי ביצוע תרגילי הטעיה, חסימת כבישים, ופעמים אף מאבק עם הבריטים, הועלו המעפילים על החוף. בזכרונותיהם מרכיבים אנשי הפלמ"ח, מצד אחד, והמעפילים, מצד אחר, להזכיר כיצד נישאו במים מעפילים נפעמים על שכם צעירים ארצישראליים אל הארץ הנכספת. מן החוף פוזרו הכל במהירות ליישובים סמוכים לצורך התארגנות ראשונית, והסמכות שבו וחמקו בחשאי לפעולות נוספות, כשהן נושאות עמהן לאירופה שליחים נוספים לפעילות המסתעפת של "המוסד".

נקודת השיא בשלב הזה חרגה מתחום הים ועברה ליבשה — "מבצע עתלית". המצוד הבריטי אחר אוניות הלך

אהרונביץ, ישראל אורבונך, גד הילב, נמרוד אשל, אנריקו לוי, יוסי הראל, ויזכר לטובה הרננדורנה אסטבן, הלא הוא "קפטן סטיב" הספרדי, שהחל את דרכו כקצין ראשון שכיר ב"פאן יורק" והתקשר למפעל ההעפלה ולצי הישראלי לכל ימי חייו.

הצוות הקבוע של "המוסד" כלל את מרכזי הפעולות בארצות ובערים השונות; בפריס פעלו לצד שאול אביגור אהוד אבריאלי, יהודה ברגינסקי, רות אליאב ווניה הדרי. נמל מרסיי שלחוף הים התיכון נמצא שמריה צמרת. נוסף לפעולות הריכוז הכללי הם היו אחראים להוצאתן של 14 אוניות, ובהן כ-15,000 מעפילים. שני מרכזים נוספים עסקו באירגון כללי — האחד בארץ, ובו מלאו תפקידים יוסף ברפל ("יקדמוני"), צבי יחיאלי, "דוידקה" נמרי, דב מגן ומשה ברמל. המרכז האחר היה בארצות-הברית, והוא שעסק בעיקר ברכש אוניות; פעלו בו זאב שינד וטדי קולק.

מרכז ארצי חשוב במיוחד היה באיטליה. בראשו עמד אדם בעל עוצמה אישית רבה — יהודה ארזי. אחריו ריבזה את הפעילות שם עדה סירני. מאיטליה יצאו 35 אוניות, ובהן 22,000 מעפילים. אוניות נוספות יצאו מאלג'יריה, מיוון, מיוגוסלביה, מבולגריה ואפילו מבלגיה ומשוודיה. מרכז חשוב נוסף התקיים ברומניה בהנהגתם של משה אגמי ושל שייקה דן. מרומניה יצאו 4 אוניות, שנשאו על סיפונן מספר מעפילים כמו זה ב-35 האוניות שיצאו מאיטליה. עובדה זו מבטאת את הדינמיקה של "המוסד": ההעפלה החלה באיטליה כסירות קטנות. ראשונה בהן "דאלין", ועליה 35 מעפילים, ואילו בשיאה התרחשה העלייה מרומניה, כאשר בשתי אוניות, "פאן יורק" ו"פאן קרשנטי", יוצאים 15,000 מעפילים!

מרחק הזמן בין "דאלין" לשתי אוניות אלה הוא קצת למעלה משנתיים, אולם בתקופה זו השתנה "המוסד" כליל.

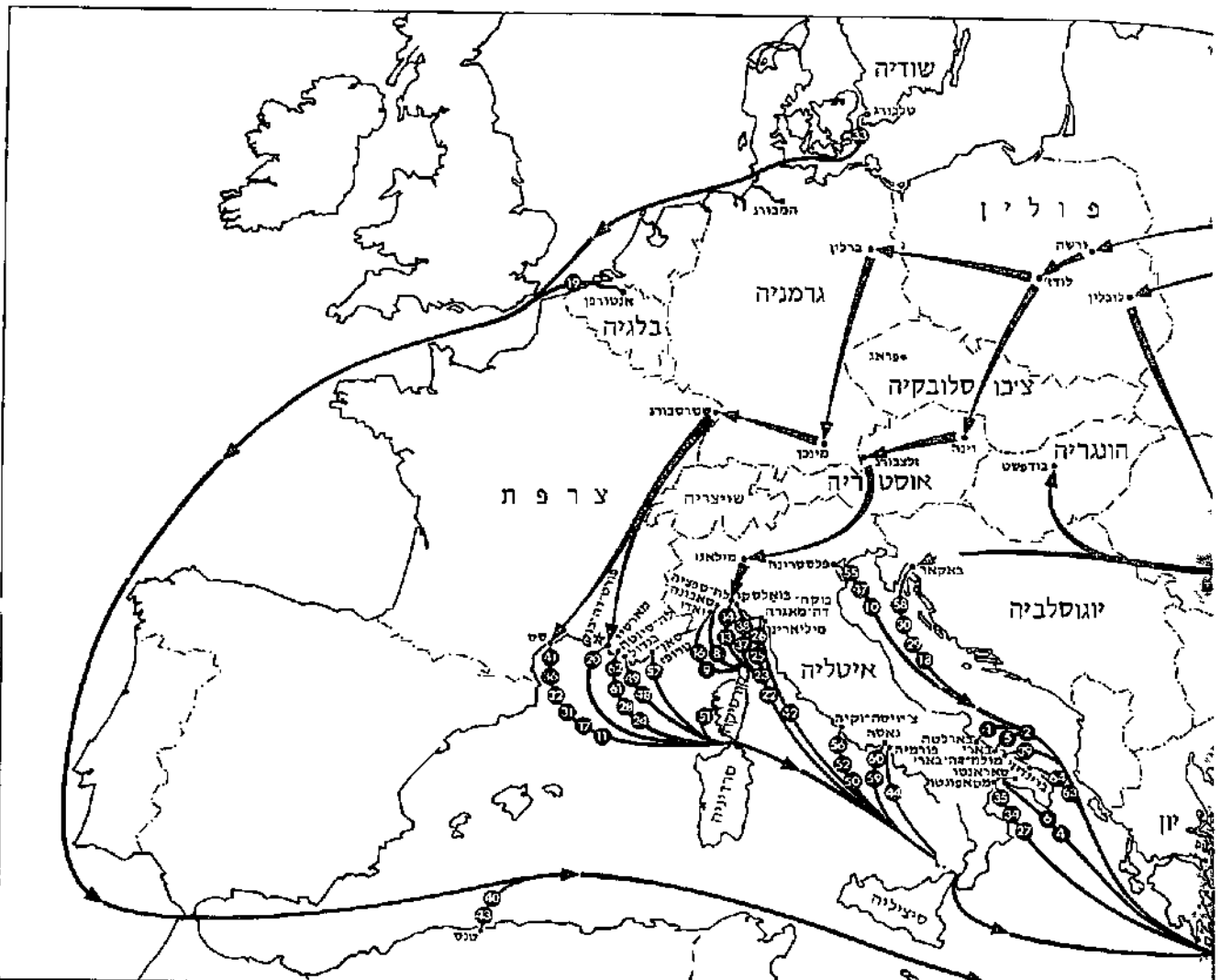
והתהדק; במהלכו פותחו מתקני ראדאר על החוף, ומטוסי סיור סרקו את אגן הים התיכון המזרחי והזעיקו משחתות בריטיות לעבר כל אונייה חשודה. משנתפסו הספינות, בדרך כלל, בתחום המים הטריטוריאליים של הארץ, נאסרו המעי פילים והועברו למחנה מעצר בעתלית.

באוקטובר 1945, בפעולה מורכבת ומתואמת; פרץ הפלמ"ח את המחנה, שחרר את המעפילים ולאחר נסיגה לילית מאומצת בהרי הכרמל שילח אותם לחופשי. פעולה זו, שהייתה ראשונה במסגרת "תנועת המרי המאוחדת", וכן פעולות נוספות שהתמקדו בפיצוץ מתקני ראדאר וחבלה באוניות הגרוש הבריטיות, ביטאו קונצנזוס לאומי שהקיף את כל היישוב בהתנגדות לסגירת שערי הארץ בפני יהודים. נקודה זו ראויה להדגשה, שהרי דווקא בתקופה קריטית זו היה היישוב מפולג ומסוכסך בתוכו, והמתחים הפנימיים שנגעו בנושאים קיומיים איימו להתפרץ. הבריטים השכילו לנצלם היטב ודאגו לטפחם, אלא שההסכמה האומית המלאה בסוגיית ההעפלה יצרה מכנה משותף של הזדהות, שהיה בכוחו להציל את היישוב מפילוג פנימי הרה"אסון. השלב השני של ההעפלה, מאז אביב 1946 ועד החלטת האו"ם על הקמת המדינה, הוא השלב המרכזי ורב-העלילה. במשך כשנה וחצי עקב העולם כולו אחר המאבק העיקש, שבו היו אוניות הולכות ורבות, עמוסות עד קצה גבול הקי בול בפליטים יהודים, חומקות בחשאי מנמלי אירופה וצפון אפריקה, כאשר שייטות בריטיות הכוללות משחתות, פריגטות וצלבניות דולקות אחריהן ומנהלות נגדן קרב הכולל ניגוח בספינות הרעועות, שימוש בגז מדמיע המושלך לבטן האונייה העמוסה בכמויות רבות של בני-אדם, ולמע- מים, כמו בפרשת האונייה "תיאודור הרצל", אפילו שימוש בנשק חם. בקרבות בלתי-שקולים אלו נפלו קרבנות מקרב המעפילים.

לעת הזאת הקימה ממשלת בריטניה ועדה ממשלתית מיוחדת, שהפעילה מערך מסועף למאבק נגד ההעפלה. מערך זה כלל רשת של סוכני מודיעין, שייטת צי, מטוסי סיור, מערכות ראדאר ואיתור קשר וכן, כמובן, הפעלה מתואמת של הנציגים הדיפלומטיים הבריטים בארצות אירופה, שעליהן לחצו למנוע יציאת אוניות מנמליהן, ובאמריקה הלטינית - בתביעה מארצות כמו פנמה, כדי שזו תודיע שהיא אוסרת על ספינות המעפילים להניף את דיגלה ובכך להפוך את האוניות לאוניות פיראטים. על כל פנים, הנושא מעסיק ישיבות רבות של הקבינט הבריטי וממלא שדרים ארוכים הנשלחים לראשי מדינות. במקביל מחליטה בריט- ניה לא לאפשר עוד למעפילים לרדת בחופי הארץ, ומקץ 1946 נשלחים הנתפסים למחנות בקפריסין.

הלחץ הבריטי האדיר זכה להצלחה יחסית. מדינות אירופה השונות רמזו לשלחי "המוסד", כי פעילותם מזיקה לאינטרסים שלהן. עתה יש להסתיר יציאת אוניות גם משל- טונות הנמל. רוב האוניות, שאכן מפליגות, נתפסות על-ידי הבריטים, אולם ההצלחה הבריטית, שחייבה הערכות מחודשת של "המוסד", הביאה להגברת הפעילות. ההחלטה הייתה לעבור לספינות גדולות ככל האפשר, ובמקום להתמקד בנסיון, בעל סיכויים קלושים, להתחמק ולהגיע לארץ, הוחלט להפוך את עצם המאבק לכלי פוליטי, ליצור תהודה גדולה יותר בדעת הקהל ולהוכיח, כי הכשלונות הרבים אינם יכולים להפסיק את הזרימה לארץ. מטרה נוספת הייתה להכביד על הבריטים מבחינה אירגונית, למלא

ה"ברייחה" וההעפלה תש"ה - תש"ח

אניות היעפלה של המוסר לעליה בשנות 1945-1990

1 דאלין	15 חביבה ריוק	29 בנטת ישראל	43 טבת איון	57 לקומטיות
2 נתן א'	16 יאשיהו נבנד	30 רפיה	44 אהיעל-פיט	58 בוגם ולוחמים
3 נבריאלה	17 בירוח	31 לנב	45 נאולת	59 יהוש
4 פטרו א'	18 הגנה	32 הטעמיל האלמוני	46 מדינת היהודים	60 סירת צבי
5 נתן ב'	19 החיל העברי	33 חיס ארלוזורוב	47 קדימה	61 משטר העסק
6 פטרו ב'	20 ינור	34 שבתי לוינסקי	48 עליה	62 תשון
7 ברל בעלסון	21 הנריאטה טולר	35 מולדת	49 המרחבים	63 לצחון
8 חנה טנש	22 כנריאל יפה	36 תיאודור הרצל	50 לא תהיונו	64 מדינת ישראל
9 אנצו סירני	23 כ"ז נורדו הסירה	37 שאר ישוב	51 כ"ט בובסבר	
10 וויגייט	24 עמירט	38 התקוה	52 האופות המאוחדות	
11 תל-חי	25 ארבע תריות	39 מרדכי הניסאות	53 קיבוץ נטיות	
12 מבס נרדוי	26 פלס"ח	40 יהודה הכו	54 עצמאות	
13 אליהו גולומב	27 ברבה גולד	41 יציאת אינזפה	55 הליה	
14 דב חזו	28 לטרון	42 חלפי נשר אייב	56 ירושלים הצעורה	

✕ חניית אקסונוט
 ← דרכי בריחה

מפת "ספר תולדות והגנה" ג/ג כרוצאת "עם עובד"

ספינת ההגנה "יציאת אירופה תשי"ז" (EXODUS 1947)

זה שם ספינת המעפילים שהצליחה לפרוץ את הסגר הבריטי בחופי
הפלגה באירופה. הספינה מתקרבת לחופי המולדת.

"יציאת אירופה תשי"ז" נסיעה לארץ ישראל: 1282 נשים, 1600 גברים,
1017 ילדים - ביחד 4554 נפש מישוראל!

חלש אניח משוחזר יאבת סירר אצת שמי מצור על ספינת
המעפילים האריך כל הדרך. הצי הבריטי ניס את הכוח הזה במטרה
ללכיד את הספינה לפני יציעו אחיני לחוף מבטחים.

הספינה חיברת ארצנו!

אחינו המעפילים ישמיעו את קולם אל יהודי ארץ ישראל. הם יעדו
את דברם מעל ספינתם הערב: יום חמישי בשעה 10 ומחר יום שני
בשעה 7:30 בבוקר הגל 35 מאר בערך תחנת. קול "ישראל" תעביר
את השידור בכרך הרגיל 48 ומחר

הורעת ה"הגנה" על בואה של "אקסודוס"

את מחנות המעצר בקפריסין ולעבור את מיכסת 1500
רשיונות העלייה הרשמיים, שבהענקתם ביקשו הבריטים
להוכיח רוחביד. (למעשה, נועדו רשיונות אלו כדי לשמש
שוט נגד התעפלה, משום שמספרם נזכה מחשום
המעפילים).

ראשיתו של השלב השני בפרשת "להיספציה". באביב
1946 נלכדה באיטליה שיירה של 36 משאיות צבאיות של
יחידות תובלה ארצישראליות בצבא הבריטי, שהובילה כ-
1000 פליטים יהודים לנמל בעיירה בשם להיספציה, שם
המתניה להם ספינת המעפילים "פדה". המשטרה האיטל-
קית איפשרה את העלאת הנוסעים לאונייה, אולם בלחץ
הבריטים אסרה על הפלגתה. יהודה ארזי, מפקד "המוסד"
באיטליה, עלה לאונייה עם הנוסעים, ובכשרון מיוחד עלה
בידו להפוך את מעצרו לדרמה פוליטית מרתקת, שריכזה
תשומת לב בעולם כולו. במהלכה הכריז יהודה ארזי על
שביתת רעב של כל הפליטים. לשביתה זו הצטרפה הנהגת
הנישוב בירושלים, ובכך הציבה פרשת "להיספציה" את
נושא זכותם של היהודים לעלות לארץ ישראל ולהקים בה
מדינה משלהם כנושא מרכזי בדעת הקהל בעולם.

לאחר שלוש יממות של שביתת רעב, ובהתערבות גורמים
רבי-השפעה באירופה, בארצות-הברית ואף בבריטניה
עצמה, נאלץ בוין להיכנע ולאפשר למעפילים לעלות לארץ.
הייתה זו הצלחה מרשימה ל"מוסד" ועידוד רב ליהודים
במחנות העקורים ובמזרח-אירופה. עתה הוכחה בפועל
העוצמה הפוליטית הגלומה בתנועת התעפלה. "להיספציה"
היוותה, כאילו, אות פתיחה לגל חדש של אוניות גדולות,
יחסית, שהפליגו בזו אחר זו לעבר ארץ-ישראל.

נקודת השיא בשלב הזה של התעפלה התרכזה בפרשת

"אקסודוס". אונייה זו, שזכתה לימים להנצחה ברומן מאת
ליאון יוריס ולסרט נודע (שמה העברי של האונייה היה
"יציאת אירופה תשי"ז"), הפכה להתמודדות אדירים בין
עיקשותו המרה של ארסטט בוין לבין הדנקות במטרה של
"המוסד לעלייה ביי". הכל ידעו מראש על קיומה של אונייה
גדולה ומיוחדת המתעתדת להפליג לארץ. המאבק, שנעשה
פומבי, גרר מעורבות של מנהיגי העולם המערבי עוד לפני
התפלגה. עתוני העולם מסרו על הצהרות הצדדים, שבכך
הלכן חלה הקצנה: בוין הכריז, כי הפעם יכה את "המוסד"
מכה ניצחת בכך שהעלים יוחזרו לארצות מוצאם, ואילו
"המוסד" החליט להעלות על האונייה למעלה מ-4000
איש - מספר עצום בקנה-המידה של התקופה!

התושייה והתמנהיגות שגילו אנשי "המוסד" בדרך העברת
המעפילים מגרמניה לנמל סט שבצרפת, לנוכח עיניהם
הבולשות והמבקשות להפריע של הבריטים, דרך ההתחמק
קות מהנמל, סיפור ההיתקלות בבריטים והמאבק זכר
לעוד בולט בספרות היפה ובהיסטוריוגרפיה. הנקודה
החשובה ביותר, שרישומה נחרת בפליאה בתודעת הציבור
הרחב בעולם, הייתה התנהגותם של אלפי המעפילים: לאחר
התנגשות במשחתות הבריטיות בלבנים, בקרב, שסיכונים
הוכרעו, כמובן, מראש, הועמסו אלפי המעפילים על שלוש
אוניות כלא בריטיות כדי לממש את החלטת בוין לגרשם
לארץ, שממנה יצאו, והגיעו לצרפת. ממשלת צרפת הציעה
למעפילים מקלט; והנה אלה, למרות מצבם הנורא בתאי
הצפיפות בבטן אוניות לוחטות באמצע הקיץ, ולמרות הפחד
תני שהיה בכך לנרדפי השואה, שסבלם הצפוי היה עוד כבד
- סרבו באופן מוחלט. דעת הקהל הנסערת והמשתאה
הועמדה אל מול תמונת המצב החשופה: שרידים אלו, גאים
ובוטחים בעצמם, מייצגים את הגורל הנורא של יהודי
אירופה - והנה בריטניה ממשכיכה להתעלל בהם!
בוין איבד את עשתונותו, ובניגוד לכל הגיון מדיני הורה
על הבאת ספינת הכלא לגרמניה ועל הורדת המעפילים שם
באותה ארץ שממנה נמלטו בעור שיניהם. תעתונאים
הרבים, שדיווחו מהמבורג על החזרת יהודים למחנות
שבהם ניספו מיליוני אחיהם זמן קצר קודם, תרמו תרומה
רבתי-חשיבות לתהליכים שכבר התחוללו ושעתידים היו
תוך שבועות ספורים, להוליד את התצבחה הגורלית באויים
זו שאיפשרה את חקמת המדינה.

השלב השלישי של התעפלה היה כבר לאחר ההכרעה
ההחלטת באויים הולידה את מלחמת העצמאות, ומעתה
הוסבה תשומת הלב העיקרית להקמת צבא ולהצטיידות
רבים מאנשי "המוסד", ובתוכם יהודה ארזי, פינו ניצב
וניה הדרק, אפרים שילה ושייקה זן, עסקו ב"רכש" נשק
במקביל לתפקידם בהעפלה, וחויפו דרכים להזרים מספר
גדול ככל האפשר של יהודים מאומנים לארץ. חשיבותו של
"המוסד" בשלב זה שוב לא הייתה ביצירת דעת קהל
במאבק פוליטי ובערעור השלטון הבריטי. עתה התברר עד
כמה מועילים הקשרים של אנשי "המוסד" עם אישים
מרכזיים במדינות אירופה. בעזרת קשרים אלו נרכש
רובים, תותחים ומטוסים. "המוסד" הפך לכלי אירגוני
מסועף, ששיאו היה ב"מבצע הפאנים", כאשר שתי אוניות
להובלת בנות, "פאן יורק" ו"פאן קרשטי", העמיסו על
סיפון, במבצע האירגוני הגדול ביותר בתולדות היישוב
15,236 מעפילים.

כיוון שלעת הזאת, ב-1.1.1948, שוב לא היה טעם להתר

רות בריטיים, וכיוון שנראה היה, כי ממשלת ארצות-הברית עלולה להעלות מחדש את שאלת ארץ-ישראל באו"ם, החליט "המוסד" להענות להפצרת מנהיגי התנועה הציונית ולהוביל את המעפילים ישר לקפריסין, ששעריה עמדו להיפתח לאחר הקמת המדינה. מספר המעפילים בשתי אוניות בנות אלו היה - כדברי שאול אביגור - 25 פעמים קבוצת כנרת". היו בהן יותר אנשים מאשר בנתניה וברמת-גן, ומשמעות הדבר למדינה, שעתה קמה וכבר היא נלחמת על חייה, הייתה מכרעת.

מקום ההעפלה במאבק על הקמת המדינה

המסמכים הבריטיים שנחשפו בשנים האחרונות מגלים, כי לנושא ההעפלה הוקצה מקום מרכזי בשיקולי המדיניות הבריטית ובניחש לשאיפתם להמשיך ולהחזיק בארץ-ישראל. בוויין היה מוטרה מכך, שיש נושא המשמש דבק מיוחד ליישוב כולו, ועמו לתנועת הציונית ולעם היהודי (בניגוד לנושאים אחרים, כמו מאבק המחותרות, שעוררו חילוקי דעות גם בתוך היישוב וודאי בעולם היהודי). יתר-על-כן, דעת הקהל, כולל זו שבבריטניה, נטתה חסד לפליטים היהודים המבקשים לבנות להם בית. הקריקטורות, שהראו שייטת בריטיות חמושות העטות על ספינת מעפילי לים, היוו מזכרת עיון לאנשי תרבות בכל מקום, וכמו היפנו אצבע מאשימה המזכירה, כי לא רק גרמניה הנאצית אשמה בשואה.

הצלחת גוף זעיר ועלום-שם, שביצע את ההעפלה, להתמודד עם בריטניה הגדולה ולפגוע בה "יבבטן הרכה" שלה נבעה מניצול מחוכם של סיטואציה חד-פעמית, שבה ארצות כמו יוגוסלביה, איטליה וצרפת מבקשות להתנער מהדימוי הנורא שדבק בהן כמי ששיתפו פעולה עם הנאצים. בארצות אלו התגבש עתה מימשל חדש בתנהגות פרטיזנים ולוחמי מחתרת, והם ביקשו להדגיש את הצד האחר של מולדתם וליצור במהירות דימוי חדש. על-כן נאותו, (אם כי ללא הבלטה - מחשש הבריטים) לסייע לפליטים היהודים, ובתוך כך להשתתף במאבק היישוב לחירותו.

הפעולות בארצות אלו, שהחלו בסירות עץ, כשעליהן כמה עשרות צעירים המפלגים לארץ-ישראל, יצרה דינמיקה של זרימת פליטים לעבר נמלי המוצא. הזרימה הפכה ל"כריחה" המונית של רבבות יהודים ויצרה בעייה מדינית בקנה-מידה בינלאומי. התחודה הרבה של הנושא, בשילוב עם רגשות אשם ועם הסולידריות היהודית, הניבה תרומות כספיות נכבדות, שהועברו, בדרך כלל, באמצעות הגיוינט ל"מוסד". נרכשו ספינות גדולות יותר, וכך התחולל תהליך הסלמה, שבמהלכו נעשתה ההעפלה לכלי חשוב ובעל-עוצמה גדולה יותר, כבל שגילו הבריטים עיקשות רבה יותר. ואכן, דווקא ההצלחה הבריטית בפרשת "אקסודוס" הוכיחה - גם לבריטים עצמם - שמאבקם בארץ-ישראל אבוד.

החשיבות העיקרית של ההעפלה היא, אומנם, בתחום המדיני - בהיותה מכשיר לעיצוב דעת-קהל ובכך שהעמידה את בריטניה במצב ללא מוצא, אולם נועדו לה תפקידי דים חשובים נוספים:

היישוב היהודי בארץ-ישראל מנה ב-1945 קצת למעלה מחצי מיליון נפש. ברור היה, כי כשתקום מדינה יהיה עליה להאבק על קיומה מול כוחות עדיפים בהרבה. מפעל ההעפלה היה, אומנם, עממי, ובמסגרתו עלו גם ילדים וזק-

נים (בולל עשרות תינוקות שנולדו בדרך), אולם הייתה מעין סלקציה, שבה זכו להעדפה צעירים שעברו אימונים במתקני "ההגנה" באירופה ובעלי מקצועות צבאיים. ואכן, ברשימת הנופלים הארוכה של מלחמת העצמאות נמצאים מאות מעפילים, שהצטרפו לכוחות הלוחמים סמוך לעלייתם ולפעמים אפילו ישר מן האוניה.

"המוסד לעלייה ב'", שפיתח מיומנויות מיוחדות וקשרים מסועפים, היה עתה לכר-צמיחה שבמסגרתו הוכשרו אנשים לשאת בתפקידים ממלכתיים שיידרשו עוד מעט במדינה הקמה. המיבצעים האירגוניים המסועפים של ההעפלה היו שלב חשוב במעבר מתפקידי ההנהגה והניהול המצומצמים, שאיפשר היישוב בתקופת המנדט, לקראת המבצעים ההיסטוריים שנכווו, כמו מלחמת העצמאות והמפעל העצום של העלייה הגדולה בשנותיה הראשונות של המדינה. אנשי "המוסד לעלייה ב'" אירגנו את רכישת הנשק, שהיה לשאלת חיים במדינה הנלחמת על קיומה, ובמקביל היו ממייסדי חיל-הים, חיל הקשר, "ציים" ו"המוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים".

בשלב הקריטי של המאבק להקמת המדינה הייתה ההעפלה המכנה המשותף שאיפשר הסכמה אידיאולוגית בקרב כל הגורמים שמעלו ביישוב ובעם היהודי. באמצעותה זרמו לארץ-ישראל יהודים מאירופה, מאסיה ומצפון-אפריקה, ביבשה, באוויר ובעיקר בים, ובכך הפכה לדגל המרכזי שסביבו התלכדו וכלל במאבק על הקמת המדינה.

בשירו "על אם הדרך" ביטא נתן אלתרמן את משמעות המעבר משואה לתקומה ואת תפקיד המאבק בעיצוב העם היהודי כיישות לאומית, באומרו:

"כורעת הספינה על צד
עולה שלופת ציפורן
על אם הדרך עץ נכרת
נכרת ויהי לתורן..."

ההעפלה לארץ-ישראל, תוך כדי התמודדות עיקשת עם הקשיים, זקפה את קומתם של הפליטים היהודים ועודדה את היישוב במאבקים שעוד נכונו לו.

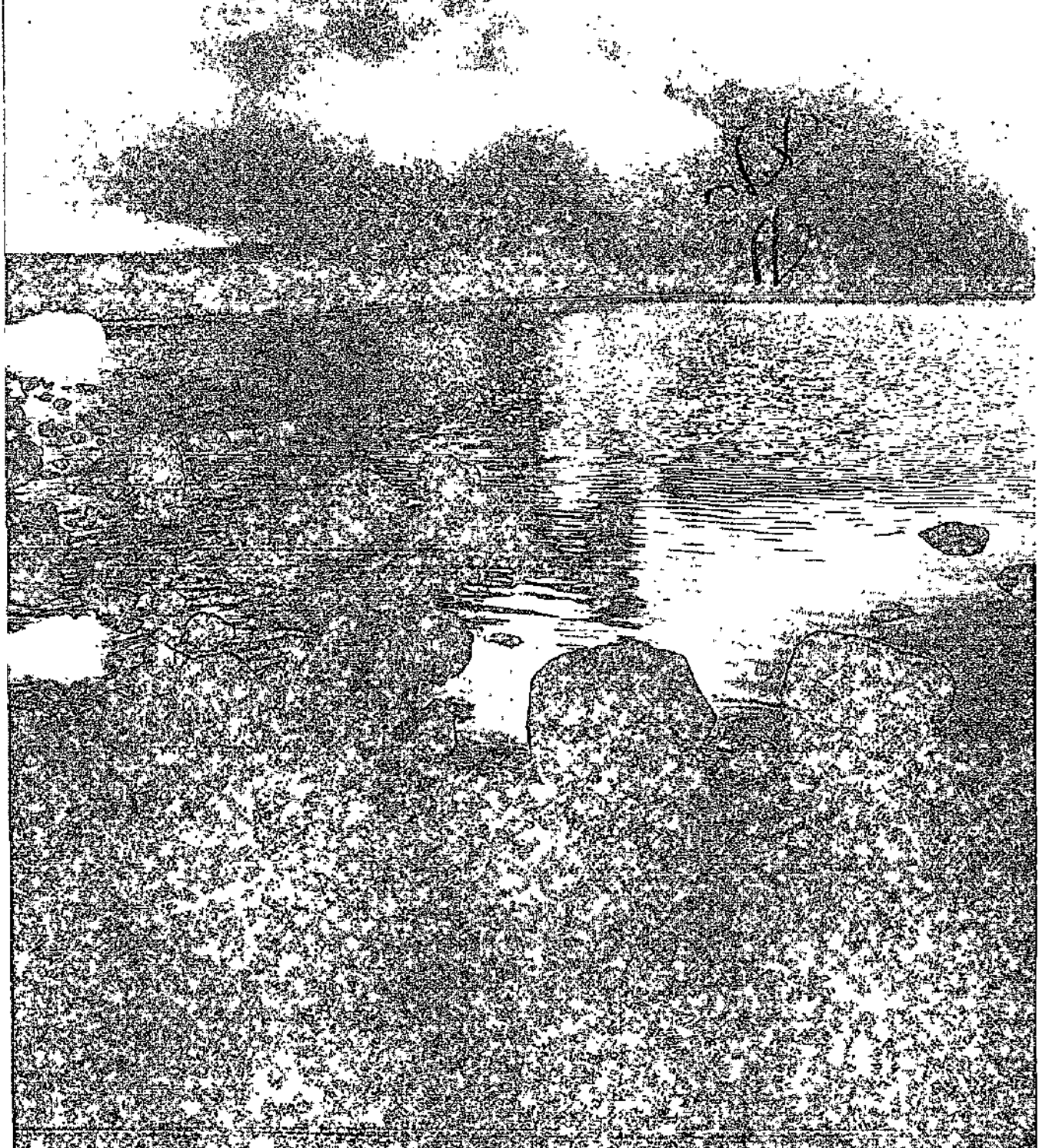
לעיון נוסף

- א. אבראל: פתחו שערים ל אליאב, הספינה אולואה, עם עובד, 1968
- י. באואר, הבריחה. ספריית הפועלים, 1970
- י. ררוויץ, פרשת אקסודוס, עם עובד, 1972
- ז. הררי, זאב צחור, אוניות או מדינה, הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת בר-עיר, 1981
- ע. סירני, ספינות ללא דגל, עם עובד, 1973
- י. סלוצקי, ספר תולדות ההגנה, ברך ג', חלק ב', עם עובד, תשל"ב
- ד. שערי, גירוש קפריסין, הספריה הציונית, 1981
- א. תבין, החזית השנייה, רון, תשל"ג

סקנה חודשית

מס. 8 אוגוסט 1982

ד"ר לוקאס צה"ל

ד"ר לוקאס צה"ל